

VÝSLUCH DETÍ A JEHO ŠPECIFIKÁ

Názory na spôsobilosť detí podať úplnú pravdivú výpoveď prešli dlhým vývojom. Na začiatku 20. storočia sa vtedajší psychológovia (medzi nimi aj W. Stern, A. Binet) pozerali na vierohodnosť výpovede dieťaťa značne skepticky. Podľa ich názoru je výpoveď dieťaťa a priori nepresná a zaťažená množstvom chýb. Zdôrazňovali predovšetkým tendenciu detí domýšľať a dotvárať si realitu a nerozlišovať medzi fantáziou a realitou.

Ďalší vývoj však priniesol zásadnú zmenu. Psychologické výskumy aj následná vypočúvacia prax dokázali, že názory z počiatku minulého storočia neboli správne. Preukázalo sa, že deti sú spôsobilé poskytnúť dôveryhodnú výpoveď. Utváranie výpovede prebieha u detí obdobne ako u dospelých, t.j. informácie prechádzajú známymi fázami a sú vystavené analogickým rizikám v smere úbytku množstva alebo presnosti uchovávaných údajov. Zistilo sa, že deti školského veku sú mnohokrát schopné lepších výpovedí než niektorí vysokoškooláci. Tieto deti totiž menej filtrujú pri ich vnímaní a tak si v pamäti uchovávajú viac informácií potrebných pre výsluch. Navyše sú schopné postrehnúť aj rad detailov, ktoré dospelým unikajú.

Z týchto poznatkov vychádzame aj v súčasnosti. Deti sú schopné poskytnúť detailnú a úplne pravdivú výpoveď. Z tohto názoru nevychádza len psychológia, ale vychádza z neho aj slovenský právny poriadok *de lege lata*, keď v trestnom poriadku výsluchy detí nielen pripúšťa, ale upravuje aj ich podmienky. Je samozrejmé, že aj pri výsluchu dieťaťa musí vypočúvajúci vychádzať z jeho osobnosti a jeho individuality. Pamäť dieťaťa je ovplyvnená množstvom faktorov, okrem iného aj jeho mentálnou zrelosťou. V niektorých prípadoch, kedy sa výpoveď dieťaťa odlišuje od výkonu vekovo porovnateľných rovesníkov, je vhodné prizvať odborníka psychológie alebo vykonať znalecký posudok.

Sugestibilita detí pri výpovedi

Sugestibilita dieťaťa, t. j. jeho schopnosť prijímať nekriticky, automaticky a mimovoľne názory druhých za svoje a včleniť ich do vlastného správania a prežívania, je závislá okrem iného na veku. S pribúdajúcim vekom dieťaťa jeho sugestibilita klesá. Dôležitú úlohu pri výsluchu dieťaťa zohráva pôsobenie a podnety vypočúvajúceho. Veľmi často sa dieťa snaží vycítiť, čo od neho vypočúvajúci očakáva a vyhovieť mu. Dieťa potom vypovie to, čo si myslí, že chce vypočúvajúci počuť a nie to, čo skutočne prežilo alebo vnímalo. Vypočúvajúci preto musí svoje otázky formulovať veľmi starostlivo tak, aby dieťaťu nenaznačovali smer jeho odpovede. Musí si byť preto vedomý všetkých svojich verbálnych a neverbálnych prejavov, ktoré dieťaťu vysiela. U mladších detí môže byť problémom aj na pohľad neškodná otázka typu áno alebo nie.

Je dokázané (a nielen u detí), že ľudia majú všeobecnú tendenciu skôr pritakávať, než hovoriť nie. U detí je táto tendencia oveľa vyššia. Deti sú totiž schopné odpovedať áno aj na otázku, ktorej nerozumie, alebo obsahovo je jedným veľkým nonsensom (napr.: "Je ťažšie kilo peria ako kilo železa?"). Deti totiž často za odpoveďou „nie“ vidia neposlušnosť. Majú pocit, že sa to nehodí, alebo, že by boli za odporovanie napomenuté. Dieťa pritakáva bezdôvodne aj vtedy, ak si nie je svojou odpoveďou isté, napríklad keď si nedokáže spomenúť.

Uzavreté otázky s možnosťou odpovede iba áno alebo nie, sú však bohužiaľ aj u detí časté. Riziko týchto otázok sa však dá minimalizovať tým, že sa dieťa výslovne upozorní na to, že má možnosť odpovedať aj "ja neviem." Ďalšou komplikáciou pravdivosti výsluchu

môže byť riziko mimovoľnej sugescie, ktorej si vypočúvajúci ani nemusí byť vedomý. Tento jav bol potvrdený aj niekoľkými výskumami. Hlavnými prostriedkami proti mimovoľnej sugescii je starostlivá príprava a sústavné monitorovanie a analýza vlastných postojov počas výsluchu. V prípadoch, keď sa návodným otázkam nedá úplne vyhnúť (od vyšetrovanej udalosti ubehol už dlhší čas a pre osvieženie pamäti dieťaťa sa použije jeho skorší výrok alebo údaj tretej osoby), možno z výpovede dieťaťa použiť iba tú časť, ktorá ide ďalej než opakované údaje. Niekedy vypočúvajúci používajú tzv. kontrárne otázky, ktoré sa pýtajú na niečo, čo sa objektívne absolútne nemohlo prihodiť s tým, že dieťa bude zrejmý nezmysel vyvracať a pritom si spomenie a oznámi dôležité okolnosti, na ktoré by si inak vôbec nespomenulo.

Medzi ďalšie psychologické zvláštnosti výsluchu dieťaťa zaradujeme vplyv vonkajšieho prostredia a celkovej atmosféry výsluchu. Nevľúdna kancelária vypočúvajúceho policajta môže priamo podnecovať strach a úzkosť. Ak sa dieťa cíti pod tlakom a neprijemne, ovplyvňuje to priamou úmerou jeho výpoveď. Vypočúvacia miestnosť aj atmosféra výsluchu by mali byť usporiadané tak, aby podporovali skôr pocit bezpečia a upokojenia. Veľkým pomocníkom sa môžu stať aj predmety, ktoré pomôžu nadviazať kontakt s dieťaťom "jeho rečou."

Policajtovi však pomôžu aj hračky, alebo obrázkové knižky v jeho kancelárii – môžu pomôcť pripútať pozornosť dieťaťa a zároveň nadviazať prvotný kontakt s ním.

Atmosféru výsluchu utvára predovšetkým vypočúvajúci. Musí preto pozorne vážiť každú otázku a každý svoj postoj. Je veľmi nevhodné, ak sa policajt snaží pri výsluchu suplovať rodiča, karhať ho, poučovať o slušnom správaní, alebo mu „predhadzovať“, čo sa stalo. K najzávažnejším výsluchom dieťaťa dochádza často v súvislosti so sexuálnym zneužívaním alebo týraním.

Spôľahlivosť výpovede

Termín vierohodnosť označuje mieru súladu výpovedí so skutočnosťou. Ak je výpoveď vierohodná, líči udalosti presne tak, ako skutočne prebehli, bez skreslenia, a údaje k času, miestu a popisu zodpovedajú realite. Nevierohodná výpoveď zahŕňa informácie skreslené, máťuce, nezodpovedajúce skutočnosti, nereálne alebo vymyslené.

Vierohodnosť môžeme deliť nasledovne:

1. vierohodnosť všeobecná - týka sa vypočúvaného a jeho osobnosti. Vyjadruje, či má vypočúvaný psychologické predpoklady k objektívnemu vnímaniu, zapamätaniu a vybavovaniu si prežitých udalostí. Ide o komplexnú psychologickú charakteristiku osobnosti. Každý človek má všeobecnú vierohodnosť individuálnu. Všeobecne menej vierohodný človek sa vyznačuje povrchným a nepresným vnímaním, fantázijským dopĺňovaním spomienok, má často sklony k podvádzaniu a výhovorkám. Všeobecnú vierohodnosť silne narušujú duševné choroby jedinca. Nízka všeobecná vierohodnosť nemusí byť ani príliš nápadná, niektorí ľudia dokážu obratne vydávať vymyslené nepravdy za skutočné zážitky a vnemy (obzvlášť, ak si človek nemôže a ani nemá dôvod overovať, či ide o pravdu alebo o vykonštruovanú lož). odborne môžeme túto vierohodnosť zistiť psychologickým vyšetrením osobnosti vypočúvaného.

2. vierohodnosť špeciálna - týka sa samotnej výpovede. U tejto vierohodnosti sa posudzuje, či je konkrétna výpoveď pravdivá a do akej miery korešponduje so skutočnosťou. Pri jej posudzovaní sa preveruje, či konkrétna výpoveď spĺňa kritériá stanovené ako znaky

pravdivého opisu informácií a posudzujú sa možné dôvody krivej výpovede (ako napr. strach, zisťnosť, pomsta, ochraňovanie inej osoby a pod.).

Vzťah medzi vierohodnosťou všeobecnou a špeciálnou nie je symetrický. Aj osoba všeobecne nepríliš vierohodná môže v konkrétnom prípade vypovedať vierohodnú výpoveď a naopak.

Posudzovanie vierohodnosti výpovede

Pri psychologickom posudzovaní špeciálnej vierohodnosti neexistuje jednotný, univerzálny používaný proces overovania. Záleží na posudzovateľovi, aký postup si zvolí. Pri posudzovaní vierohodnosti sa zvyčajne prihliada k trom skupinám kritérií:

- **Osobnosť** - u tohto kritéria ide o oprávnenosť konkrétnej osoby podať vierohodnú výpoveď. Skúmané osoby môžu mať dva základné handicap: v rozumových schopnostiach (osoba nemusí byť schopná dobre vnímať, pamätať si alebo oznamovať požadované informácie), alebo v ostatných zložkách osobnosti (napr. v duševnom zdraví, môže ísť o osobu hysterickú, paranoidnú alebo závislú na alkohole či drogách)

- **Motivácia** - v tomto prípade sa zvažuje, či v konkrétnom prípade má osoba motiváciu lživo svedčiť. Pátra sa po eventuálnych možných vnútorných pohnútkach ku lži (často ide o nenávisť, žiarlivosť, závisť alebo strach) alebo o vonkajšie situačné tlaky (hrozí jej strata zamestnania, rozpad vzťahu s partnerom, je vydieraná alebo zneužívaná).

- **Výpoveď**

Skúmanie príznakov vierohodnosti výpovede sa zaujímali aj Steller a Kohnken, ktorí v roku 1989 vypracovali prehľad všetkých kategórií, ktoré sa dnes uplatňujú pri súdnoznaleckom posudzovaní vierohodnosti výpovede:

Všeobecné znaky

1. logická konzistentnosť výpovede
2. neutriedené líčenie deja "v skokoch"
3. kvalitatívne bohatstvo detailov

Špecifické obsahy

4. priestorová a časová previazanosť
5. líčenie interakcií, ktoré prebehli v rámci kriminálneho deja
6. reprodukovanie rozhovorov
7. líčenie komplikácií v priebehu dňa

Obsahové zvláštnosti

8. líčenie nápadných, zvlášť prekvapivých detailov
9. líčenie vedľajších podružných okolností
10. popis nezrozumiteľných častí deja z pohľadu nechápajúceho pozorovateľa
11. líčenie prvkov nepriamo súvisiacich s kritickým dejom
12. líčenie vlastných vnútorných zážitkov
13. líčenie psychických pochodov páchatel'a

Obsahy viazané na motiváciu

14. spontánne vylepšenia vlastnej výpovede
15. priznanie vlastných pamäťových medzier
16. pochybnosti o správnosti vlastnej výpovede
17. sebaobviňovanie alebo líčenie príťažujúcich údajov
18. pokusy o odľahčenie viny páchatel'a

Deliktovo špecifické obsahy

19. líčenie pre delikt typických prvkov

Taktiež Najvyšší súd vo svojej judikatúre uvádza, že vierohodnosť výpovede svedka možno hodnotiť s prihliadnutím k spôsobu, akým svedok súdu oznamuje zisťované skutočnosti a jeho správanie pri výpovedi.

Posudzovanie vierohodnosti výpovede dieťaťa

Samostatnú kapitolu predstavuje posudzovanie vierohodnosti výpovede dieťaťa. V rámci neverohodnej výpovede rozlišujeme výpoveď zámerne nepravdivú a sugesciami podmienenú. K ovplyvňovaniu dieťaťa pritom môže dôjsť tak zámerne ako aj mimovoľne, prípadne i autosugesciou. Kým u autosugescie ide u dieťaťa pravdepodobne o psychickú poruchu, k heterosugescii dochádza aj u detí bez psychopatologických dispozícií.

Sugescie dieťaťa môže mať nasledujúce podoby:

- dieťa môže byť ovplyvnené zámerne treťou osobou ku lživej výpovedi, hoci samo subjektívne vníma, že vypovedá lživo, ale nebráni sa
- dieťa je ovplyvnené treťou osobou zámerne ku lživej výpovedi, s obsahom takto zmenenej výpovede sa však stotožní a prijme ho ako pravdivý
- dieťa je ovplyvnené treťou osobou, ale mimovoľne a aj keď vníma, že nejde o pravdivý obsah výpovede, prijme ho
- dieťa môže byť ovplyvnené treťou osobou mimovoľne a s obsahom výpovede sa stotožní a prijme ho ako pravdu

Pri podozrení na cudziu sugesciu je nutné pri znaleckom skúmaní hľadať okolnosti, ktoré podporujú sugestívne ovplyvňovanie. Naproti tomu u autosugescie je nutné diagnostické posúdenie dieťaťa s ohľadom na výskyt psychopatologických dispozícií.